

არაბულ-სპარსული მცენარეთა სახელები სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართულის“ მიხედვით (5)

ნაშრომი წარმოადგენს ჩვენი კვლევის მეხუთე ნაწილს: ქართული ალფავიტის „ლ“; „მ“ და „ნ“ ასოებით დაწყებულ მცენარეთა სახელებს (ლილიფარი; ლიმო/ლიმონი; ლობიო; მაშა; მუხუდო; ნარგიზი; ნარდი), რომელთაც აღმოსავლური, კერძოდ, არაბულ-სპარსული ეტიმოლოგია უდასტურდება.

საკვლევი ლექსიკური ერთეულები გადამოწმდა შესაბამისი ენებისა და დიალექტების ეტიმოლოგიურ ლექსიკონებში, დავადგინეთ და გამოვიყენეთ ფონეტიკური კანონზომიერებები, რომლებიც საფუძვლად უდევს არამონათესავე ენების სიტყვებს შორის ხმოვნებისა და კონსონანტების ფონეტიკურ შესატყვისობებს.

ლილიფარი – სხვათა ენაა, ქართულად ნინოფი ჰქვიან ZABCb (ბალ.) CaqE – (საბა 1991: 416).

КУВШИНЧИКИ - *Nymphala lutea* ლილიფარი, ნინოფი, ლულეფარ. ბალახი ესე აღმოსცენდების ყოველსა წელსა ძირიდგან ტკბილთა წყალთა შ(ინ)ა, რომელიცა დაისხამს ფოთოლთა გრძელთა ღეროთა ზ(ედ)ა დიდთა, გულისსახედ ქმნილთა და წყლისა ზემო მცურვალთა. ძირი აქუს დიდი, გრძელი, ხელის სიმსხო. ყუავილთ დაისხამს დიდთა, ფ(რი)ად გრძელთა ღეროთა ზ(ედ)ა, ყვითელთა და მქონებელთა ბუდისათა ხუთთა ფოთოლთაგან შემდგარისათა. ყუავილის ფოთოლი ექმნების უმეტეს თორმეტისა შამარის სახედ ქმნილნი, ბრჯგუნი. ყუავილთ განმანაყოფიერებელნი ადგილნი მრავალნი. კოკრის ნაცვლად ექმნების ერთიოდენ დიდი თავი, საკინძის დილის მსგზავსი [8, 1986: 116].

ლულეფარი – *Heliantus Anuus* L. იგივე ლილოფარი [16, 1938 :711]. უსწორო კარაბადინში ამ სახელის მრავალი ვარიაციაა: ლელოფარი – mala lectio. უნდა იყოს ნილოფარი. იქვე არის ტერმინი ლილოფარი – იგივე ნილოფარი (უსწორო კარაბადინი 1940: 498) ნილოფარი – არაბ. სპარს. ნილუფარ ან სპ. ნილოფარლოტოსი, წყლის სოსანი *Delfinium* L. (იქვე: 506).

ლილიფარი უნდა იყოს ნილუფარი – შროშანი ანუ ზამბახი. შაჰ-ნამეში ლოყების მეტაფორადაა გამოყენებული. “ნადენითა ცრემლითა ლილიფარსა რწყვიდა”, ე.ი. შროშანის მსგავს ლოყებს რწყვიდა (შაჰ-ნამე III : 634). „ქილილა და დამანაში“ მონაცვლეობს ტერმინები: ნინოფი-ლილუფარი-ლილიფარი (1940:1025). ლილიფარი – (ბალ.) ნინოფი, მზესუჭვრიტა – [32, 1973: 260].

„ამის სადენს არს ნადარბაზევი, თამარ მეფის ნასასახლევი. აქა არს ტბა მცირე, ლულეფარისაგან კიდე მას შინა არარაი“ [„ქართლის ცხოვრება“ 1973: 323,11]. „ქართლის ცხოვრების“ ლექსიკონში განმატრებელია, რომ ლულეფარი არის თევზი. ნ. ბართაიას აზრით, აქ არა თევზის, არამედ მცენარის ერთერთი სახეობის სახელწოდებასთან გვაქვს საქმე, მაგალითად, ნილუფართან, რომელიც არის შემდეგი სპარსული ლექსიკური ერთეული - [نيلوفر] nilufar [10, 2020: 17].

نيلوفر-نيلوفر nɪlɔfɔr-nainɔfɔr ნიმფა; ეგვიპტური ან სირიული ლოტუსი. ძალიან ცნობილი მცენარე. ტკბილსურნელოვანი, რომელიც იზრდება მდგარ წყალში. ეგვიპტეში მას ხალხი بشنين/bashnɪn ეძახიან, დიალექტში نوفر/nawfɔr. სპარსული სიტყვაა. სპარსულად იწერება / نيلوفر /, შედგება نيل/nɪl ინდიგო, ლურჯი, რომლითაც იღებება და par/پر ყვავილის ფურცლის (ფრთის) სახელწოდება. ანუ ფრთაშედებილია ლურჯი ფერით. მცენარე ცივი და ტენიანია. აქვს დამარბილებელი ეფექტი. კარგია ხველების დროს. ფილტვების, გულ-მკერდისა და გვერდების ტკივილის დროს. მას სირიაში პარფიუმერიაში იყენებენ. ეგვიპტეში როგორც სანელებელს. ისეთი ცივია, როცა დაყნოსავ, სიგრილის შეგრძნებას ტოვებს, რაც ცხელებისთვის კარგია და შფოთიანობას შველის [18,1893 8ტ: 2871]. სპარსული წაარმომავლობისაა ჯონსონის ლექსიკონშიც lɪlɔpɔr - წყლის შროშანი (1852:1075). არაბიზებული ფორმაა ალ-ვასიტის ლექსიკონში. წყლის მცენარე, რომელიც მდინარეებში, ტბებსა და საცავეებში იზრდება. ლოტოსის სახეობაა. „ნილოსის პატარძლებსაც“ ეძახიან [4, 2004:967]. არაბიზებული ფორმაა ალ-თუნჯის მიხედვითაც „ინდიგოს ფრთები, ინდიგოს ბუმბული“ [5,1988: 155].

სპარსულ ლექსიკონებში „ლილიფარი“ წარმოდგენილია შემდეგი ვარიაციებით: نيلوفر (ნილუფარ) - შროშანა, თეთრი შროშანა, ლოტოსი, ხვართქლა [27, 1964, ტ. II: 681].

რბილდეროიანი ბალახოვანი მცენარეა ლოტოსისებრთა ოჯახიდან, რომელიც მის ახლომდებარე მყარ ღეროზე ეხვევა და ზემოთ ადის, ლურჯი ფერის საყვირის ფორმის ყვავილები აქვს. ნილუფარის სხვადასხვა სახეობა არსებობს: წყლის, ბაღის, ინდური, ხვიარა [14, 1377: 1228].

ნილუფარ=ნილუფალ=ნილუფარ=ნილუფარაქ=ნილუფარ=ნილუფარ, ფალაური: [nilɔpɔr სანსკრიტიდან nilɔtpɔlɔ] 1 - შროშანა, 2 - ბაღის შროშანი, 3 - ლოტოსი [23, 1375: 4904], (დეჰხოდა 1342: 22982). ფალაურ ფორმას მიუთითებს ომიდიც [ფალაური: nilɔpɔr] <ნილუფარ, ნილუფარაქ, ნილუფარ, ნილუფალ, ნირუფარ>[25:1389:2435].

ჩვენი აზრით, საბას მიერ წარმოდგენილი „ლილიფარი“ ფალაური nilɔpɔr-ის სახესხვაობაა, ნ/ლ სონორების მონაცვლეობით.

ლიმო/ლიმონი – (ხე) ZABCE [28, 1991:416]

ლიმონი – ლიმონა, ლიმენა – ნავსაყუდელი [28].

ლიმონი-ი (ლიმონისა) [Citrus Limon] 1. ციტრუსოვანი ხე; აქვს ეკლიანი ტოტები, მარადმწვანე ფოთლები და თეთრი, ოდნავ მოვარდისფრო ყვავილები. ნაყოფი უფრო ხშირად ოვალურია, ახასიათებს ყვითელი სპეციფიკური სუნის ქერქი; წვნიანია და მჟავა ([29, 1955 ტ. IV: 1547].

ЛИМОН // ЦИТРАН citrus medica. ლიმონი. ნაყოფსა ამას მოისხამს ხე და არს მოგრძედ გურგალი, თავ-ბოლო მოწურვილი. იქმნების ოდესმე სიდიდით ბატის კვერცხისოდენ. ზემო პირი აქუს მოდადმენჭილო და აჭრელელებული წინწკლებითა. ფერით არს მკქრალად ყვითელი. ტყავი აქუს სავსე, ჯორციანი, თეთრი და კნინდა უგემო, ხ(ოლ)ო გარეგანი ტყავის კანი მოყვითლო. გარემორთულ არს ნივთიერებითა მოგურგალო ბუმტაგან შემდგარისათა და აღსავსითა სუნისანისა საამო ზეთითა. თვთეულსა ბუმტსა აქუს პირი თხელის კანითა მიფარებული. გული განყოფილ აქუს ცხრა კერმად, რომელიცა შემდგარ არს ცილინდრულისა ნაზთა ბუმტაგან პარალელად მდებარეთა და სავსეთა გამჭვირვალითა ფ(რია)დ მჟავითა წვენიითა...[8 1986: 123].

ლიმო – ლიმონი, ორიგინალში შეესატყვისება bang, რომელსაც ბორჰანი განმარტავს როგორც ტყის ერთგვარ მათრობელა მცენარეს [ვისრამიანი: 740];

ლიმო – (ლათ. სპ. ლიმო ან ლიმონ) ლიმონი – Citrus Limonum Risso (უსწორო კარაბადინი 1940: 498). ირ. ليمون /lɪmɔn/; laimæn ლათინურიდან, იგივე მნიშვნელობით [16,1938: 710]; [34, 1936: 314]. აღ–თუნჯის მიხედვით ليمون/laimæn არაბიზებული ფორმაა ليمو/lɪmɔ ზღვრიდან, რომელშიც ვავი და ნუნი ორივე დამატებითია. სპარსული ფორმაა ჯონსონის (1852:1075), აღ ვასიტის (2004:850) ლექსიკონებში.

სპარსულ ლექსიკონებში ლიმო//ლიმუნ სანსკრიტიდან შემოსულ არაბიზებულ ფორმადაა მიჩნეული:

ليمو (ლიმო) – 1) ლიმონის ხე (Citrus limonia); 2) ლიმონი (ნაყოფი). ليمو = ليمون [27, 1964, ტ. II: 435].

[=ليمون (არაბიზ.), ინდ. नीम, სანსკრიტ.] ტეგანისებრტა ოჯახის ციტრუსოვანი მცენარეების ორის სახეობის საერთო სახელი, რომლის ნაყოფი საკვებად ვარგისია და გემოს მიხედვით ორ ჯგუფად იყოფა: ტკბილი ლიმონი და მჟავე ლიმონი [23, 1375: 3671]. [სანსკრიტიდან შემოსული] (ბოტ.) limu ციტრუსების გვარის ხილი, რომელსაც ორი სახეობა აქვს: ტკბილი და მჟავე [25,1389:130], [14,1377: 998]. ...დამახასიათებელია ირანისთვის. ნაყოფი ჰგავს ფორთოხას და ნარინჯს, აქვს პრიალა, კამკაშა ყვითელი ფერის კანი [13, 1342: 19898].

ლიმო//ლიმუ//ლიმუნ თანხმოვანთა სრული დაცვითაა შემოსული ქართულ ენაში, რომელიც ჯერ კიდევ XI საუკუნის სამედიცინო კარაბადინში გვხვდება.

ლობიო – (ბალ.) ZABCDE [28,1912:421]

ლობიო (ლობიოსი) [Phaseolus vulgaris] ერთწლოვანი კულტურული მცენარე პარკოსანთა ოჯახისა; აქვს სამფოთლოაკიანი ფოთლები და მრავალ–თესლიანი პარკი [29, 1955 ტ.IV: 1563].

БОБ ТУРЕЦКИЙ Phaseolus ოსმალის ლობიო ანუ სარის ლობიო. ლობია. ლობიო ესე შეეხვევის სარსა. ლობიოსა ამის მარცვალთ ბუდე არს მაგარი, ფრტყელი, გრძელი და მოხრილი. მარცვალი მისი არს უფროვე წვრილი, ვიდრე ჩუჭულეებითის ლობიოსი, იჭმარების საჭმელად მოხარშული შემოუსვლეელიცა ქერქიანად, ხ(ოლო) ჯმელი მოხარშულივე ძრმითა და ზეთუნის ზეთითა [8,1986: 34-35].

მოიცავს 150-ზე მეტ სახეობას, რომლებიც ამერიკის, აზიისა და აფრიკის ტერიტორიაზე იზრდება. ლობიოს ბევრი სახეობის სამშობლოა ცენტრალური და სამხრეთ ამერიკა. ჩვეულებრივი ლობიო ამერიკიდან ევროპაში შემოიტანეს XVI საუკუნეში. რუსეთში მისი მოყვანა XVIII საუკუნის დამდეგიდან დაიწყო. დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, გურიასა და სამეგრელოში ლობიო XVI საუკუნიდანაა კულტივირებული. აღმოსავლეთ საქართველოში უფრო მოგვიანებით გავრცელდა.

თუმცა, ლობიო ტერმინი გვხვდება XI საუკუნის სამედიცინო კარაბადინში იგივე მნიშვნელობით Phaseolus vulgaris L. (უსწორო კარაბადინი 1940: 498); ირანული ეტიმოლოგიით لوبيا/lɔbɪa ლობიოს მნიშვნელობით იადიგარ დაუდში [16:711].

თათრული წარმომავლობისაა დ. ჩუბინაშვილის ლექსონში – მცენარე, фасоль, ნინ (1984). სპარსული წარმომავლობა უდასტურდება ჯონსონისა (1852:1071) და ლეინის (1893 ტ.7:2677) ლექსიკონებში لوبيا/لوبيا-lɔbɪa/lobɪa- ლობიო. ბერძნულში – λόβια.

სპარსულ ლექსიკონებში لوبيا (ლუბიდა) - ლობიო [27, 1964, ტ. II: 431].

ლუბიდა [=ლუვია=ლუბიე=ლუბია' (არაბიზებული), ბერძ. lobia სირიული გზით] ... ლობიო ირანის უმეტეს რაიონებშია გაშენებული და მათ სხვადასხვა სახეობას საკვებად მოიხმარენ [23: 1375: 3640], [13, 1342: 16803], [14,1377:991].

[არაბულად: ლუბია', არაბიზებული, სირიულიდან შემოსული] <ლუბიე, ლუბია> (ბოტ.) lubiyā 1. საკვები მარცვალი, რომელიც მდიდარია ცილებით და მას მოხარშულს მიირთმევენ.

2. მარცვლობანი მცენარეა, რომელსაც იისფერი ყვავილები აქვს და მისი თესლი პარკებშია [25,1389:2122].

ბერძ. λάρβις ლობოს > არაბ. لوبيا/لوبيا ლუბია/ლუბია > სპ. لوبيا ლუბია. ტერმინი „ლობიო“ ქართულში აღმოსავლურ ძირს შეესატყვისება.

მაშა – (ბალ.) ცეცქა (+ ცერცვია C) CD [28,1991: 449].

ცეცქა– (ბალ.) ცერცვი ინდოთ საჭმელი ZAB [28, ტ2: 333].

მაშა (მაშისა), მაშა–ლობიო [phaseolus aureus] ყვითელყვავილა და წვრილმარცვალა ლობიო; მარცვალი იჭმება; ზოგჯერ ითესება მწვანე სასუქად ან საქონლის საკვებად. პარკოსან მარცვლეულთაგან ვახუშტის დასახელებული აქვს: “მუხუდო, ლობიო, ოსპი,მაშა, უგრეხელი [29, ტ.V: 103].

მაშა – სამარხოთაგანი ერთი. ამის მარცვლებს მოხარშავენ და მარხვის დღეებში ჰსჭამენ. სამარხოს მას ეძახიან, რომელიც თესლნი სხვადასხვარიგ მარხვაში მოიხარშებიან და სჭამენ [34, 1979 : 78].

მაშა ანუ ოსპი – იგივე ნარსაქი, ადსი. *Ervum Lentcula* Schreb. ლობიოს ჯიშის წვრილ–მარცვლიანი მცენარე (უსწ.კარაბადინი 1940: 500). იგივე აღწერილობაა იადიგარ დაუდის მიხედვით (1938:712).

სპარსული წარმომავლობა უდასტურდება დ. ჩუბინაშვილის ლექსკონში მცენ. ცეცქა, ოსპის მსგავსი, სამარხო ([32: 682]. სპარსული არაბიზებული ფორმაა აღ–თუნჯის ლექსიკონში ماش/mÁâ მარცვალი, რომელიც ოსპს ჰგავს (1988:142). სპარსული ეტიმოლოგიითაა ჯონსონთანაც ბარდას მნიშვნელობით (1852:1080). “მაშა (ინდური ბარდა) კარგად ცნობილი მარცვალი, მრგვალი და პატარა ვიდრე ჰუმუსი. არის სირიასა და ინდოეთში. არაბიზებულია სპარსული ماش/mÁâ ფორმიდან” [18, ტ.7:2744]. სპარსული ماش/mÁâ, არაბული جام/mÁÓ [12 : 36].

სპარსული ლექსიკონების მიხედვით ‘მაშა’ სანსკრიტიდან შემოსული არაბიზებული ფორმაა: ماش (მაშ) - მაშ (ოსპის სახეობა) [27, ტ. II: 441].

[სანს. māś, არაბიზებული ماش] მცენარე პეპლისებრთა ოჯახიდან ...ჩვეულებრივ ორი სეზონისაა: გაზაფხულის და ზამთრის და ხშირად ერთ–ერთ მარცვლოვანთან (ხორბალი, ქერი, შვრია) ერთად თესავენ... მისი მარცვალი პატარა და მრგვალია, ოდნავ წაგრძელებული, აქვს მუქი მწვანე კანი და თეთრი გული [22: 3700; 25: 2140].

(არაბიზებული) მარცვლეული, რომელსაც ინდოეთში ცხენებს აჭმევენ და ადამიანებიც ჭამენ... საუკეთესო სახეობა არის ინდური, შემდეგ იემენური და ყველაზე ნაკლები - სირიული [13, 1342: 19969].

აღნიშნული ლექსემა ქართულში თანხმოვანთა სრული დაცვითაა გადმოცემული: სანსკ. māś > სპ. ماش > არაბ. ماش//جام > ქართ. მაშა

მუხუდო – (ბალ.) ქართული არ არის, ერევენდი (ერევინდი AB) ჰქვია(ნ) ZAB [28, ტ2: 532.

მუხუდო – (მუხუდოსი) [*Cicer arietinum*] ერთწლოვანი პარკოსანი მცენარე; აქვს წვრილი რთული ფოთლები, 1–9 მარცვლიანი გაბერილი პარკი; ითესება მარცვლისათვის, რომელიც საჭმელად იხმარება [29, ტ.V: 1177].

„მუხუდო სამარხო მარცვალნი მდელიო არის, გოროხასა გავს, რუსნი რომ გოროხას ეძახიან G. + მუხუდო ნუხუდ არის. ნუხუდ სპარსული სახელი არის, ქართულად ერენდი ეწოდება. ესეც ცერცვის გვარი არი, ამისთვის [ვახტანგ VI– ის] სამართლის წიგნში ცერცვი სწერია, მაგრამ თუ განრჩევით არ დაიწერა, ცერცვის მარცვლები უფროსი ერთი ასეთი არის, რომ თითო, მგონია, თორმეტს და თხუთმეტს მარცვალს ქერს აიწონს. მუხუდოს სახელი მე

ფრანციცულად არ ვიცი, სპარსულიდამ იპოვნე. მგონია კი, რომ... ერქვას des pois და სწორე არ ვიცი, ფრანციცულად რა რქვიან B,40“ [34, 1979:92].

აღნიშნული ტერმინი XI საუკუნის “უსწორო კარაბადინში” ფიქსირდება. სპარსული ნუხუდ, იგივე მნიშვნელობით Cicer Arietinum L. (1940:504); ასევე ირანული ეტიმოლოგია უდასტურდება კარაბადინებში „წიგნი სააქიმოი“ (1936:319); „იადიგარ–დაუდი“ [16,1938:715]. ქართველი ლექსიკოგრაფებიც აღნიშნავენ მუხუდო ლექსების სპარსულ წარმომავლობას. არაბ. حمص/Oams; სპარს. دوحو/nuxud [12:11]; „ბალ. ერევენდი. თ. ნოხუდ, სპ. ნუხუდ“ [32: 303].

სპარსულ ლექსიკონებში ეს ლექსიკური ერთეული შემდეგი სახითაა წარმოდგენილი:

دوخ (ნოხუდ) – 1) ბარდა (მცენარე და მარცვალი); 2) ნოხოდ (წონის საზომი ერთეული, უდრის დაახლოებით 1/5 გრამს ან 1/24 მისხალს) (რუბინჩიკი 1964, ტ. II: 632), (ენსაფფური 1377: 1183). მარცვლეულია საჭმელად ვარგისი, რომელიც მაშაზე და ოსპზე უფრო დიდია და გამოიყენება საჭმელებში [13,1342: 22390].

[ფალაური: nox(v)at] 1. noxod საკვები მარცვალია, მრგვალი და პატარა და გამოიყენება მოხარშული. 2. მარცვლოვანი ბუჩქი, რომელიც დაბალია და წვრილი ღეროები, პატარა ფოთლები და თეთრი ყვავილები აქვს[25,1389:2387]. ფალაურიდან მომდინარედ მიიჩნევა მონიც [22: 4693].

სავარაუდოა ქართულში სპარსულიდან შემოსვლა: ფალ. ნოხ(ვ)ათ > სპ. ნოხუდ//ნუხუდ > ქართ. მუხუდო. ნ/მ ნაზალური ბგერების მონაცვლეობა. مشك/muâk ÷anbar> მუშკ ამბარი [19 : 58].

ნარგიზი – (ბალ.) (+2 სიბრძნე Z) ZaBCbqDE [28:576]

ნარგიზი – ი (ნარგიზისა) [Narcissus] ბოტან. ბოლქვიანი მცენარე, რომელსაც აქვს მოთეთრო, მოყვითალო ან მონარინჯისფერო ყვავილები [29, ტ.V: 1355]. НАРЦИСС Narcissus ნარგიზი. ხახვისგუარი მცენარია, რომელსაცა მაშვენიერ ყუავილთა მისთა გამო განამრავლებენ წალკოტთა შ(ინ)ა. ყუავილნი მისნი შემდგარ არიან ექუსთა მოგურგალოდ გრძელთა ფოთოლთაგან წვერებმწვეტთა და ბრტყელთაგან. თაფლისა დამტევენელი აქუს მისის სახელ ქმნილი, ძაბრისაებრ გარდაშლილითა ნაპირითა. ყუავილის ფოჩები 6, სადგისის სახედ ქმნილნი და მილსა შ(ინ)ა თაფლის დამტევენელისასა დამაგრებულნი. თავები მოგრძენი. თესლის დამტევენელი მოგურგალო და სამკუთხი. ნაყოფის მაწარმოებელი ძაფის სახედ ქმნილი და უგრძელეს ყუავილისა ფოჩებისა, რომლისაცა ფორო არს სამად განყოფილი, ბრჯგუ და მოღარიანო [8, 1986: 143].

ნარგიზი *L. Narcissus* **კახური** – ნიორა-ყვავილი, ნიორა. სინონიმები: გულყვითელია, ნარგიზელა, ხავერდა, იმერული ზაფრანა, ნიორა, ნიორა-ყვავილი [21].

ნარგიზი ლექსემა ფიქსირდება როგორც ძველ სამედიცინო ტიპის, ასევე მხატვრულ ნაწარმოებებში. “სპარსული ნარგის, იგივე ნარგიზი. Galendula Officinalis L. ნარგიზ–ში სპარსული ს–ანის ადგილას ზ–ენის გაჩენა ქართუმი განაპირა ს–ანის ზ–ენად ბუნებრივი გადაქდერებაა” (უსწორო კარაბადინი 1940: 505).

ირან. گار ნარგიზი, ყვავილი [16: 716].

სურნელოვანი მცენარეა სპარსული ეტიმოლოგიით დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში (1984: 958); სპარსული არაბიზებული ფორმაა აღ–თუნჯის (1988: 151); ლეინის (1893 ტ.8: 2783) ლექსიკონებში.

თვალის მეტაფორაა “ვეფხისტყაოსანში”: “ნარგიზად ქუთუთო უთქვამს” (1976:51); “თვალნი მცირესა ხესა ნარგისსა უგვანდა” (შაჰ–ნამე III :636). “ნარგისი – ყვავილი, რომელთანაც თვალებს აიგივებენ” نيريس/nirOis გვხვდება ყურანშიც [11: 791]. არაბული

წარმომავლობა უდასტურდება ოსმალურშიც: nercis - نرجس/nergis (ოსმალურ-თურქული ლექსიკონი 2007:415).

نرگس (ნარგეს) – 1) ნარცისი (*Narcissus Orientalis*); 2) نرگس نيمخواب // نرگس جادو // نرگس مست პოეტ. ლამაზმანის თვალები, შეყვარებულის თვალები [27, ტ. II: 634; 14, 1377: 1185].

[ფალაური narkis, ბერძ. Narkissos = არაბიზ. نرجس] მცენარეა ნარცისისებრთა ოჯახიდან...[22, 1375: 4702].

ფალაური: ნარქის, ბერძნულიდან: ნარქისს, არაბიზ.: ნარჯის, ლათინური: ნარსისუს, ფრანგული: ნარსის... მცენარეა, რომლის ფესვი და ღერო ბოლქვია და სურნელოვანი ყვავილი აქვს. ყვავილი თეთრია ან ყვითელი. არსებობს მისი სხვადასხვა სახეობა [13, 1342: 22414; 25,1389: 2389].

აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის ტრანსფორმაციებია: ლათ. *Narcissus* < ბერძ. *Narkisos* > ფალ. *Nargis*// *narkis* > სპ. *Nargis* < არაბ. *NarOis* > ქართ. ნარგისი/ნარგიზი. როგორც სურნელოვანი მცენარე და მხატვრული მეტაფორა, ნარგიზი ლექსემა უხვად გვხვდება ძველ ქართულ ტექსტებში, აღმოსავლური, სპარსული, ფუძით.

ნარდი – (ბალ.) (14,3 მარკოზ) ყვავილია სუნნელი (+და მრავალფერი Z), რომელსა სპარსნი სუმბულს უხმობენ ZA.

(ბალ.) (14,3 მარკოზ) ყვავილია, რომელსა თურქნი სუმბულს უხმობენ B. (ბალ.) ყვავილია, რომელსა სპარსნი სუმბულს უხმობენ Cbq. (ბალ.) ყვავილია D [28,:576].

ნარდ – ი (ნარდისა) [*Nardostachys jatamansi*] 1. ბოტან. სურნელოვანი მცენარე კატაბალახსებრთა ოჯახისა. 2. არომატული ნივთიერება, რომელიც ამ მცენარისაგან მიიღება და რომელიც დიდად ფასობდა ძველ აღმოსავლეთში [29, ტ.V: 1356].

Andropogon nardus ნარდი. შაბუ. მცენარი ესე არს ჯუმილიანი. ჩალისა[ო]დენ გაიზდების. შეერთებიდგან ზემო ფოთოლთასა ღეროდა თანა ამოვლენ ბუდიდგან ანუ ქარქაშიდგან ოროლი ღერო, რომელთა შორის ერთი იქმნების უფრორე მოკლე....გაიზდების ინდოეთს და აქუს სუნს საამო [8: 143].

ნარდი – (nard, валериана индийская; *Nardostachys jatamansi* D. C.) [21]. აღნიშნული ტერმინი ჯერ კიდევ ძველ ქართულში გვხვდება: “ნარდი – ნარდიონი, ლარდიონი. *nardus, siler, oleum nardeum*. მოიღო ლიტრათ ერთნელსაცხებელ ნარდისა (ნარდიონი რჩეული) აქუნდა ალაბასტრითა ნელსაცხებელი ნარდისა სარწმუნოდად (ძვ.ქართული ენის ლექსიკონი: 321); ნარდ, ნარდიონ [სურნელოვანი ზეთი ინდოეთის მცენარისა]: “მარიამ მოიღო ლიტრაი ერთი ნელსაცხებელი ნარდი სარწმუნოისაი”; რომელსა აქუნდა შიშითა ნელსაცხებელი ნარდიონი პატოსანი დიდძალის სასყიდლისაი (ოთხთავის სიმფონია 1986: 424)

ნარდი/ ნარდიონი ლექსემა, როგორც ბალახოვანი მცენარე, სურნელოვანი ზეთი ძვირფასი, ნელსაცხებელი და ზილფიადი, სპარსული ეტიმოლოგიით, გვხვდება ქართველ ლექსიკოგრაფთა ნაშრომებში: დ. ჩუბინაშვილი (1984: 958); ნ. ჩუბინაშვილი (1973:314); თ.ბაგრატიონი (1979: 97); დავით და იოანე ბაგრატიონები (140); “წყობილსიტყვაობა” (396).

ფართოდ იყო გავრცელებული მისი ზეთი მედიცინაში. ნარდინის ზეთი – აქვე ნარდინისა ზეთი (ბერძ. ნარდოს, სპ. ნარდინ, resp. სპ.ნარდან – იგივე ნარდოსი ანუ ნარდი) სურნელოვანი მცენარეა, ან ამავე მცენარის ზეთი: *Oleum Mardi Iidicae* მცენარისაგან (საკ. მისი ყვავილისაგან) *Nardus lidica* Seu *Spica Nardi* (უსწორო კარაბადინი 1940:505).

სპარსული არაბიზებული ფორმაა ალ-ვასიტის ლექსიკონში النردن/an nardin კარგსურნელოვანი პატარა მცენარე, ვალერიანის სახეობის. ყვითელია, გრძელი ფოთლებით (2004:912).

ناردين (ნარდინ) - ნარდი (სურნელოვანი მცენარე და ზეთი) [27, ტ. II: 604].

ბერძ. რომაული ჰიაცინტი, სუმბული, კატაბალახა [14, 1377: 1161].

[არაბიზ. ბერძნულიდან nardinon] 1- ბერძნული ჰიაცინტი, 2- კატაბალახა (მოინი 1375: 4560). ბერძნული ჰიაცინტი (სუმბული). ის ყვითელი ფერისაა. არაბიზ. نردس ბერძნულია (დეჰხოდა 1342: 22114).[ბერძნულიდან შემოსული არაბიზებული ფორმა], [ძველი]nārdin ბერძნული ჰიაცინტი/სუმბული [25,1389: 2365].

როგორც ნელსაცხებელი, ტკბილსურნელოვანი, ბერძნ. ნარდიონი//ლარდიონი უშუალოდ ბერძნულიდან შემოსული არაბიზებული ფორმა ნარდინ-ია, რომელიც ქართულში ნარდი ფორმით დამკვიდრდა.

ამრიგად, სტატიაში განვიხილეთ რამდენიმე მცენარის აღმნიშვნელი სახელი, რომელთაც აღმოსავლური, კერძოდ, არაბულ-სპარსული ფუძე უდასტურდება.

ლიტერატურა:

1. აბულაძე ილ. (1973). *ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები)*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
2. აბულაძე ილ. (1938). „ვისრამიანი“; აღ. ბარამიძის, პ. ინგოროყვას და ვ. კეკელიძის რედაქციით. ლექსიკონი ი. აბულაძის. თბილისი: გამომცემლობა „სახელგამი“.
3. აბულაძე იუსტ. (1916). *შაჰ-ნამეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები*. ტექსტი გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო იუსტ. აბულაძემ. თბილისი: გამომცემლობა „ქართლი“.
4. ალ-ვასიტი 2004 – *المعجم الوسيط الطبعة الرابعة مكتب الشروق الدولية*
5. ალ-თუნჯი 1988 (1988). *معجم المعربات الفارسية في اللغة العربية*. دمشق.
6. ბაგრატიონები დავით და იოანე (1967). *ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლილი ქუთათელაძემ. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“
7. ბაგრატიონი თ. 1979. წიგნი ლექსიკონი, „მეცნიერება“. თბილისი.
8. ბაგრატიონი ი. (ბატონიშვილი) 1986 - საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონი - ტექსტი გამ. მოამზადეს თინა ენუქიძემ და ნანა კიკნაძემ; საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, „მეცნიერება“, 1986.
9. ბარანოვი ბ. (1984): *Арабско-русский словарь*, „Издатель русский язык“. Москва.
10. ბართაია ნ., (2020) „ბატონიშვილი ვახუშტის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ ზოგიერთ აღმოსავლურიდან მომდინარე ტერმინთან დაკავშირებით (აიდი, ლულუფარი, ლაკლაკი, მეჰმანდარი, მორდარი, ნიჯადი, საბდივანი, სრა-ფარდაგი)“, სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალი „ენა და კულტურა“ #23
11. გირგასი ვ.ფ. (2006): *Арабско-русский словарь к корану и хадисам*, М-СП, 2006, „ДИЛЯ“ Москва.
12. გორგიჯანიძე, ფ. 1941. ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი. გამოსცა ვ. ფუთურძემ. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
13. დეჰხოდა ა. 1342 – 1342. دهخدا علی اکبر، لغت نامه دهخدا، موسسه انتشارات دانشگاه تهران،
14. ენსაფფური დ. 1377 - انصاف پور غلامرضا، کامل فر هنگ فارسی (یا فر هنگ دری برای ملل ایرانی: تاجیک، افغان، خوارزم، فارسی زبانان از بنگال و هند و پاکستان تا قفقاز و آسیای غربی کرد). تهران. 1377
15. „ვეფხისტყაოსნის“ მასალები - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან არსებული „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდი.
16. იადიგარ-დაული (1938). ლადო კოტეტიშვილის წინასიტყვაობითა და გამოკვლევით. თბილისი: „საქ. ბიომედიკა“
17. კობიძე დ. (1983). *შაჰ-ნამეს ქართული ვერსიების მესამე ტომის ლექსიკონი, ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი*. ტ. I, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“

18. ლეინი ე.ვ. (1865-1893): Lane E.W., Arabic-English Lexicon, "Frederick Ungar Publishing Co." New-York.
19. ლეკიაშვილი ვ. (1992): ორიენტალიზმები ქართულში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი
20. „მამათა ცხოვრებანი“ 1975 – ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ვახტანგ იმნაიშვილმა. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
21. მაყაშვილი ალ. (1961). *ბოტანიკური ლექსიკონი. მცენარეთა სახელწოდებანი*. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
22. მოინი მ. ა. (1966): M.A. Mo'in, Persian Dictionary, Tehran, "Amir qabir".
23. მოინი მ. 1375 – 1375. تهران. مؤسسه انتشارات امیر کبیر. (متوسط). فرهنگ فارسی معین, محمد. فرهنگ فارسی (متوسط). مؤسسه انتشارات امیر کبیر. تهران.
24. **ნეიმანი ალ., – ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი**
25. **ომიდი ჰ. 1389 – 1389**. عمید حسن، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات مجید، 1389.
26. *ოსმალურ – თურქული ლექსიკონი* (2007). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Beşine Basım
27. რუბინჩიკი იუ. ა. (1964): Рубинчик Ю. А. Персидско-русский словарь, I, II, изд. „Русский язык,, Москва
28. სულხან-საბა ორბელიანი, „ლექსიკონი ქართული“, ტ. I, II, თბილისი 1991 და 1993: „მერანი“.
29. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“ ტ. I- VIII (პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით), თბილისი 1950-64: „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“.
30. ქანანელი (1940). *უსწორო კარაბადინი*. ტექსტი დაამუშავა და წინასიტყვაობა დაურთო ექ. ლ. კოტეტიშვილმა. თბილისი: „საქმედგამი“
31. ქილილა და დამანა (1940). *„ქილილა და დამანა“ სპარსულიდან თარგმნილი მეფე ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მიერ*. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო მაგალი თოდუამ. თბილისი: გამომცემლობა: „მერანი“
32. ჩუბინაშვილი დ. (1984): ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ა. შანიძემ, „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი.
33. ჩუბინაშვილი ნ. 1971-73 – „*რუსულ-ქართული ლექსიკონი*“ (ალ. დლონტის რედაქციითა და წინასიტყვაობით), ტ. I-II, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“
34. *„წიგნი სააქიმოა“ (1936)*. კოტეტიშვილი ლ. (1936). *„მედიცინა ძველ საქართველოში XIII საუკუნე“*. თბილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა, სამედიცინო სექტორი.
35. ჯონსონი 1852 - Jonson F. (1852), *A Dictionary Persian, Arabic and English*. London: Published under the Patronage of the Honourable East-india company.

Sopio Imedadze, Maia Shishinashvili

Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia

The names of the Arab-Persian plants according to Sulkhan-Saba Orbeliani “Georgian Dictionary” (5)

Abstract

There is a vocabulary of oriental origin, the plant names that are sorted by the author, next to the word according to species (tree, grass, flowers) in Sulkhan-Saba Orbeliani's "Georgian Vocabulary".

As with other lexical units, Sulkhani-Saba points to the origin of different plants (Persian, Arabian, Tatar, not Georgian, other language, etc.), some are left without reference and the author considers them as a Georgian word.

The aim of the work is to identify the names of Arab-Persian origin plants in Sulkhani-Saba Orbeliani's "Georgian Vocabulary", to indicate their etymological origin and ways of settlement in Georgian language.

This paper is the fifth part of our study. The names of plants beginning with the consonants of the Georgian alphabet 'L'; 'M'; 'N', which are confirmed by the Eastern, in particular, Arabic-Persian etymology. These words are: Lilufar - *Nymphala lutea*, Limo/limoni - Citrus limon; Lobio - *Phaseolus*; Masha - *Vigna radiata*; Mukhudo - *Cicer*; Nargizi - *Narcissus*; Nardi - *Nardostachys jatamansi* (Himalaya Tagara).

In this regard we studied Georgian-Eastern linguistic relations. All lexical items checked in the etymological dictionaries of the respective languages and dialects, we determined and used the phonetic regularities that are bases of the phonetic conclusions of the vowels and consonants between the words of the unrelated languages.